

PAGINI INEDITE DIN JURNALUL DE TINEREȚE AL LUI VASILE GOLDIȘ¹

În anul 1880, pe cînd frecventa clasa a VII-a a liceului din Arad, Vasile Goldiș a început să-și noteze fragmentele ce i se păreau mai interesante din lecturile pe care le făcea. La 5 februarie 1886, în ultimul an² al Facultății de litere și filozofie din Budapesta, Goldiș a intercalat printre fragmentele literare și notații cu caracter de jurnal, pe care le-a condus cu mari întreruperi, pînă la 25 septembrie 1887, cînd funcționa ca profesor la Institutul Pedagogic diecezan din Caransebeș. Din anul 1880 și pînă la 15 februarie 1886, însemnările sînt făcute în limba maghiară, iar de atunci și pînă la 27 octombrie 1886 ele alternează în limba română și maghiară. De la 27 octombrie 1886 și pînă la 25 septembrie 1887, jurnalul a fost condus exclusiv în limba română.

Începînd cu toamna anului 1887³, Vasile Goldiș nu mai trece în jurnal întâmplări și discuții cotidiene, ci notează, în schimb, extrase din „Convorbiri literare“, un studiu personal despre „Codicele voronețean“, expresii arhaice din basmele lui Petre Ispirescu și poezii populare culese din Banat și Bihor⁴. Mai sînt reproduse în fine, în jurnal, și titlurile cărților și poeziilor citite, dintre care remarcăm scrierile lui Constantin Negruzzi, Alexandru Odobescu, Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei, Viața lui Iuliu Cezar, lucrările lui B. P. Hașdeu, scrierile lui Titu Maiorescu, Alecu Russo, Ioan Slavici, Mihail Kogălniceanu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Dinicu Golescu, Iosif Vulcan, Ion Brătianu, P. P. Carp, Nicolae Bălcescu, Miron Pompiliu, Teodor Burada, A. D. Xenopol, Ion Creangă. Dintre poezii preferați notează pe Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Veronica Micle, Anton Pann, Alexandru Vlahuță, precum și multe cărți de gramatică românească, memorii și discursuri politice, cărți de istorie și teorie literară, clasicii literaturii universale și multe altele. Iată din ce fel de izvoare căuta să-și îmbogățească acum cultura și cunoașterea limbii materne.

Pentru valorificarea cît mai autentică a jurnalului am ales textul original și am omis însemnările din lecturile pe care le făcea. Astfel, jurnalul pe care-l publicăm cuprinde numai perioada budapestană (1885—1886) și

¹ Jurnalul poartă titlul: Goldiș László, Jegyzetek, 1880 (VII. osztály) (Însemnări, 1880, clasa a VII-a liceală) și se află în posesia tovarășei Eugenia Pintilescu din Arad, nepoata lui Vasile Goldiș, care ni l-a pus la dispoziție cu multă amabilitate.

² Precizăm că Vasile Goldiș a studiat la universitățile din Budapesta și Viena 5 ani și nu 4, cum greșit se mai afirmă în unele lucrări recente: 1881—1882 la Budapesta 1882—1884 la Viena și din nou la Budapesta între 1884—1886.

³ Din septembrie 1887, p. 158.

⁴ Goldiș a cules și notat în jurnalul său 14 poezii populare, p. 221—230.

primii ani de profesorat la Caransebeș (1886—1887). Omisiunile făcute nu sînt de natură să micșoreze valoarea documentară a jurnalului.

Jurnalul lui Vasile Goldiș, cu mici omisiuni, apare acum pentru întâia oară, sub semnătura noastră.

*

Document de mare importanță privind personalitatea lui Vasile Goldiș, jurnalul din tinerețe ne oferă informații de mare utilitate pentru reconstituirea obiectivă a biografiei sale, momente inedite dintr-o viață atît de bogată în fapte. Jurnalul ne vorbește despre o lume de gânduri și întâmplări din care rezultă trăsăturile de caracter ale viitorului om politic român. Ceea ce surprinde și încintă în jurnal este obiectivitatea cu care sînt notate evenimentele și întâmplările, sinceritatea și aerul proaspăt pe care ni-l aduce după fiecare notație, desăvîrșita lui curățenie morală etc. Goldiș își ordonează jurnalul și vine în fața noastră cu atmosfera unei epoci pe care el o analizează critic. Multe din ideile sale poartă forța generalizatoare și expresivă a aforismelor, căci gîndirea autorului lor e mereu în concordanță cu realitatea.

Publicînd jurnalul din tinerețe al lui Vasile Goldiș, luptător democrat pentru cauza națională, ni se pare omagiul cel mai drept și mai cinstit cu putință.

GHEORGHE ȘORA

ANEXA

Goldiș Vasile, *Însemnări, 1880, clasa a VII-a liceală*

[...] Socialismul

La fel ca înainte de furtună cerul este liniștit dar acolo în adîncul orizontului se află un fel de ceață deasă și un nouaș întunecat ca funinginea.

Vă distrați? Ah, omul nu uită niciodată acest lucru. În timpul celor mai crîncene valuri ale revoluției franceze s-au organizat cele mai reușite bătălii.

Socialismul este cunoscut de multă lume în teorie, dar puțini, foarte puțini îl înțeleg. Se știe de exemplu că în Rusia sînt nihiști, în Germania și în alte țări socialiști, în Franța anarhiști. În Anglia și în America, negrii sînt foarte săraci. Ei sînt tratați neomeneste. În India 15 milioane de oameni trăiesc în mizerie, sîngele lor e supt de 50 de mii de negustori englezi foarte rafinați. Dar cine caută legătura între toate acestea, cauzele? Pentru că legături și cauze sînt.

Eram la Viena cînd l-au spînzurat pe Kammerer din cauza adeziunii sale la mișcarea socialistă și anarhistă și încă pentru motivul că a evadat de trei ori din armată, respectiv din robie. Eram acolo și am văzut pe buzele lui acel zîmbet batjocoritor cînd mergea cu pași apăsați spre locul execuției, unde era streangul și i-am auzit ultimele cuvinte: „Nu există Dumnezeu!” Repede [să-l spînzurăm — n.n.]. Săracul. A și mers repede. În cinci minute a fost și nu mai este. Prietenii lui l-au numit „fratele zîmbitor”, pentru că întotdeauna era bine dispus deși la șapte oameni le-a luat viața. De fapt acest lucru nu este un păcat atît de mare. Există ceva în atmosferă, ceva care va erupe în mod categoric și va acoperi această lume ca și cum n-ar fi fost.

Mulți îl consideră pe Bismarck ca pe cel mai mare om de stat. Și lumea are dreptate. El este primul dintre toți bărbații de stat din Europa care a observat cu groază tendința prezentului care va crea o era nouă de care se sperie lumea care se află deasupra pământului. Pentru că mai jos, sub pământ, există și o altă lume care trăiește în locuințe mizerabile, în pivnițe mucegăite, unde apa curată este un lux, unde mizeria, bolile și griile sînt un musafir obișnuit. Această lume este ignorată de lumea vizibilă care n-a vrut s-o recunoască ca o realitate. Să fim atenți! Să fim atenți!

Grija este o rudă apropiată cu gîndirea și dacă nu eliminăm griile atunci ruda ei, gîndirea, are să ne facă nouă griji, ne va pune în mare dificultate. Nu observați semnalmente furtunii? Nu vedeți cum încep să se miște frunzele copacilor? Nu auziți tunetele profunde?

Eu l-am văzut pe Kammerer, murind, cu zîmbetul pe buze. Și la acel zîmbet batjocoritor m-au trecut fiorii de parcă aș fi auzit sunînd: „Acest om a murit pentru un ideal“.

Pentru că, pentru fiecare ideal, este nevoie de un martir, e nevoie de sînge pentru stropirea lui, ca să încolțească planta nobilă.

De fapt știți că pentru idealul cel mai nobil al lumii, pentru al nostru creștinism scump și-au vărsat sîngele mii și mii de oameni, care au murit ori în lupte aprige, ori sub paloșul călăului.

Să nu uitați că ideea de bază a acestei religii este: „să-ți iubești semenul ca pe tine însuși“ și imediat [...] „fără faptă credința e moartă“. Cît de mult ne-am îndepărtat de ideea de bază a creștinismului.

Este semnificativ că astăzi oamenii îi spun banului „Isus Cristos“ fiindcă banul este atotputernic și poți rezolva cu el totul. Această stare de lucruri este ceva caracteristic pentru epoca noastră. Și cine a descoperit această denumire pentru ban? S-a născut singură, fiindcă a avut mediul prielnic pentru aceasta.

La teatru se joacă piesa „Povestea unei femei“ unde se vorbește deschis despre principiul iubirii libere în această societate care nu se mai poate menține în normele unei morale. Și presa recunoaște un talent mare tînărului dramaturg, de la care ne putem aștepta multe.

Da, da, de la astfel de oameni ne putem aștepta la multe.

Rákosi aduce în piesă păcatul și lumea elegantă aplaudă frenetic pe artista Magdalena plină de vicii. „Panem et circenses“ era zicala Romei antice, dar Roma a căzut. Lucrătorii din fabrici renunță la partea a doua a zicalei, dar cer cu atît mai frenetic pîinea. Și acest singur cuvînt va schimba lumea.

Cine știe cum va fi aceea?

În sculptură, poezie, modă, în concepția despre lume, peste tot, începe să domine naturalismul. Și acest naturalism care nu trebuie confundat cu naturalismul filozofic, este foarte apropiat, este foarte înrudit cu anarhismul, cu socialismul.

Este o diferență uriașă între naturalismul filozofic și acel naturalism care se propagă în zilele noastre în loc de „tatăl nostru“ de fiecare domnișor, filifizon și blătat.

Care de ce ar trebui ca acest filifizon să-și bată capul pentru a afla de fapt ce este naturalismul?

Nici eu nu am știut la 6 ani la ce-mi servește acel „Tatăl nostru“ și totuși a trebuit să-l spun cel puțin de 3 ori pe zi, pentru că altfel nu am primit de mâncare. Ce nu face omul pentru o bucățică de pâine.

Cine studiază istoria poate observa în societate un fenomen aparte, a cărui cunoaștere în anumite situații îl face proroc.

În vremurile străvechi Egiptul a fost mult mai izolat de lumea de atunci, decât este acum în fața noastră. Și țara respectivă a existat și a înflorit timp de milenii până ce a venit un rege nenorocit, care tare i-a îndrăgit pe grecii fini și picanți. Și lumea egipteană s-a pornit după exemplul regelui și „a fi grec“ a devenit modă.

Iar apoi Egiptul n-a mai existat!

În epoca sălbatică a împăraților romani lucrul cel mai la modă a fost să pozezi sclavi germani, iar damele romane au dat comori pentru părul blond al femeilor germane după care tineretul înnebunea.

Și după scurt timp, ei slujeau pe germani! . . .

Are acest lucru, mă rog, o importanță mai profundă. Doar e un lucru cunoscut că pericolul are o forță de atracție magică asupra omului.

De multe ori simte omul că ar dori să se afle în mijlocul primejdiilor, dar nu poate spune de ce.

Aș avea curajul să pariez că cel mai citit scriitor din lume este Emile Zola, apostolul socialismului. În Ungaria cei mai mulți cititori îl are „Pikáns Lapok“ [Foile picante] — desigur numai așa la prima vedere.

E fantastic de mare această tabără, este îngrozitor de mare provizia ce s-a adunat, este uriaș acel material exploziv care va aprinde această revoluție sîngeroasă care va fi chemată pentru a crea o nouă ordine, o nouă lege și o nouă religie în locul lucrurilor înspăimîntătoare în care lumea se rătăcește în prezent.

Marele Bismarck a recunoscut această forță faptică și a considerat demn să se ocupe de socialism, în timp ce epigonii lui rîdeau de micul Bismarck.

La această atitudine a lui Bismarck socialismul răspunde prin dictonul: „Cine rîde la urmă rîde mai bine“.

Însă pînă la urmă și marele Bismarck s-a speriat probabil văzînd cu ce forțe fantastice au apărut socialiștii la ultimele alegeri.

Și cîți încă se mai află în cazemate, în fabricile de plumb [. . .], cîți sînt furioși și înfometati, cîți trăiesc în neagră mizerie și așteaptă doar semnalul pentru a se spăla de toate acestea cu sînge. Gîndul pe care-l găsim în marea masă, Rouget de Lisle l-a transformat într-o melodie și într-un ritm mobilizator, în imnul sau marșul de la Marsilia care este compoziția cea mai norocoasă din cîte s-au născut în lume.

Oare cîți sînt cei care se roagă zilnic să vie și pentru ei o zi mai bună? Sînt foarte mulți. Și ce se va întîmpla dacă găsesc ascultare? Va fi vai de lume atunci.

Să nu vă bateți joc de acești nenorociți care la Paris țin ședințe sîngeroase, nu lucrează nimic, dar le place să facă politică și strigă după pâine. Nu vă bateți joc de ei pentru că odată se pot inversa rolurile.

Și această bătaie de joc va fi necruțătoare.

Marat a spus tînărului Barbaroux cu un prilej: „Dați-mi 200 de bravi din Neapole, fiecare cu o sabie, și în mâinile lor sîngi cîte un scut de fier:

cu ei voi cutreiera Franța și voi înfăptui revoluția". Poporul l-a botezat Cassandra-Marat.

Bravo! Un Marat se poate naște foarte ușor.

Atunci îl putem revedea (dacă se naște acest Marat) pe Robespierre, un Kalat, un Carrieret, ca și pe marele Danton.

Cu astfel de personaje se poate pune în mișcare noaptea subterană.

Este întunecat drumul eternității, cum se reflectă în această lume a timpului. Budapesta, 1885 [fără dată]⁵.

[...] Creștinismul a recurs la cruzime mai mult decât necreștinii. Episcopii au dominat spiritele nu numai asupra clerului, ci și asupra omenirii. Biserica romană a folosit excomunicarea și inchiziția, a transformat politica de pace și binefacere în teroare. Biserica catolică a ucis foarte mulți creștini care au intrat în conflict cu ea... Budapesta, 1855 [fără dată]⁶.

[...] Oamenii trăiesc greu, în mizerie, mai ales femeile, iar alții o duc în desfrâu, în chef și în trândăvie. Colibele săracilor erau un adăpost mai sigur decât haremurile persiene unde ajungeau femeile care se vindeau... Budapesta, 1885 [fără dată]⁷.

Roma antică abia a fost în stare să umple funcțiile celor șase Veste, primul cler în schimb era plin de persoane de ambe sexe, care au jurat castitate veșnică.

Virginele Africii fierbinți s-au opus cu curaj tentațiilor, împărțindu-și culcușul cu preoții, încât flacăra curățeniei lor se contura și mai strălucitor.

Firea omenească trece imediat în cursul ei normal după un entuziasm provocat de un triumf momentan sau după subjugare, și din nou îmbracă acele forme care-i sînt cele mai adecvate poziției sociale prezente.

Nici cea mai exaltată egalitate nu poate exista fără conducerea de către un for superior și astfel Sfaturile comune repede au dus la înființarea funcției de președinte.

Creșterea prestigiului clerului a dus la nașterea diferențelor dintre cei „muritori” și preoți, pe care romanii și grecii nu o cunoșteau. Budapesta, 1886 [fără dată]⁸.

[...] O caracteristică nobilă a omenirii este sinceritatea și curajul... Budapesta, 1885 [fără dată]⁹.

[...] Aristocrația trăia în lux, corupție și chefuri, în timp ce poporul era ignorat și asuprit... Budapesta, 1885 [fără dată]¹⁰.

[...] Femeile ușuratece sînt mai viclene... Budapesta, 1886 [fără dată]¹¹.

[...] De fapt, sentimentele, dragostea sînt o marfă, se vînd... Budapesta, 1885 [fără dată]¹².

⁵ Goldiș László, *Jegyzetek*, 1880 (VII. osztály), p. 18—28. Notația cu titlul „Socialismul” reflectă interesul pe care Vasile Goldiș îl manifesta față de doctrina socialismului, simpatia, pentru cei aflați în suferință, încrederea lui într-o lume mai bună, deși cele menționate nu au un fundament științific, ci mai mult o confesiune de credință.

⁶ Idem, p. 30.

⁷ Idem, p. 31—32.

⁸ Idem, p. 32.

⁹ Idem, p. 35.

¹⁰ Idem, p. 36.

¹¹ Idem, p. 41.

¹² Idem, p. 42.

[...] Sclavii în antichitate erau mai puțin prețuiți decât animalele. Istoria omenirii este o continuă curgere. Omul este mereu în căutarea binei... Cermei, 2 mai 1885¹³.

[...] Schorschmidt Francisc a avut minte mare [...] dar fiind prea idealist nu a avut de loc simțul practic și astfel nu a putut să-și îngrijească sănătatea. La Viena, mânca dimineata, săptămîni de-a rîndul, numai oîte o franzeluță, iar la prînz lua masa la bucătăria populară pentru 8 cruceri. Budapesta, 5 februarie 1886¹⁴.

[...] Actualmente sînt meditator la prof. univ. Antal Gyula, deputat în Dietă. El are patru copii: Feri, Jeni, Lajos și Marghit pe care trebuie să-i plimb prin oraș și să-i meditez. El e un om cam mediocru, ea [nevasta acestuia — n.n.] e cu totul proastă și din fapta [categoria — n.n.] oamenilor din Evul mediu. Azi m-a vătămat [insultat — n.n.] grozav, dar sufăr toate, numai să-mi pot ajunge odată scopul. Azi am primit epistolă de la taica, unde-mi scrie că a fost la noi unchiul Simion și Ignat Pop din Arad.

Tot azi plec la președintele comisiei de examinare a profesorilor, membru în Camera magnaților. Dar nu m-am dus ca să nu pierd studiul individual.

În viitor mă voi strădui să nu promit ceea ce nu pot realiza. Azi am scris și taichii. Mai învăț ceva și pe urmă mă culc... Budapesta, 15 februarie 1886¹⁵.

[...] Am primit de la Episcopia din Arad disertația mea de doctorat cu mențiunea că nu o pot tipări. Mi-au trimis și 52 forinți taxa de examen. Am fost la un coleg care învață febril pentru a-și lua și el doctoratul. Budapesta, 18 februarie 1886¹⁶.

I-am scris lui Suci pentru strîngerea semnăturilor intelectualilor români ca să le dăm deputatului maghiar Mocsáry Lajos care a vorbit frumos în parlament în problema minorităților. Mă pregătesc intens pentru a-mi lua examenul de doctorat. Budapesta, 19 februarie 1886¹⁷.

Azi l-am vizitat pe Emil care dormea. El era foarte bucuros că și-a luat examenele. Am primit vești bune de acasă.

Sînt foarte obosit.

Doamne dă-mi putere ca să nu apuc pe căi greșite.

Mă simt foarte slab și bolnav sufletește. Budapesta, 21 februarie 1886¹⁸.

M-am sculat la ora 6.30 și am citit ziarul la cafenea. Am învățat la istoria antică pînă la ora 12.

Popovici Ioan a căzut la rigorosul al treilea [...] Azi am pus la loterie. Doamne dă să dobîndesc.

Acuma-mi adusă Tresca plata pe luna viitoare. Azi nu mi s-a întîmplat nimic ceva de însemnat. așadară, adio ziar [jurnal — n.n.].

¹³ Idem, p. 49—52.

¹⁴ Idem, p. 63.

¹⁵ Idem, p. 65—67.

¹⁶ Idem, p. 68.

¹⁷ Idem, p. 69.

¹⁸ Idem, p. 71.

Am citit nuvela tradusă de pe nemțește de Nelli lui Ioan Cornea, dar cred că ar fi mai bine dacă s-ar ocupa de treburile cășii [gospodărie — n.n.] ca de literatură. Apare în foaia Tribunei. Budapesta, 22 februarie 1886¹⁹.

Am primit scrisoare de la taica. El îmi scrie că un cizmar din Cermei și-a omorât soția, numai din motivul că n-a vrut să vină acasă cu toate că o iubea foarte mult. Budapesta, 27 februarie 1886²⁰.

Am fost la cursuri la istoria antică, după masă cu copiii, seara am mers la bal mascat. La ora 11 a izbucnit un incendiu la pod iar publicul a fost mult. Budapesta, 28 februarie 1886²¹.

Am venit acasă după ora 2 noaptea. Am dormit pînă la ora 8.30. După masă m-am dus la cafenea și acolo am stat pînă la ora 17.30. Azi m-am purtat rău că am învățat tare puțin. Azi nici n-am fost la prelegerea lui Kerékgyártó.

Vasile, să nu apuci pe calea rea.

Tot azi am trimis la iubita mea, decupat din ziar, evenimentul cu balul ratat, de la redută. Seara am învățat și am dat lecții (meditații). Este ora 9 seara și am băut doar o ceașcă de ceai.

Azi am depus și cererea pentru examenul de profesor. Budapesta, 1 martie 1886²².

Am primit scrisoarea de la taica. Între timp am fost la cafenea și apoi la conferința unui istoric, Marcalihor [sic!]. El nu a venit la conferință și atunci eu am venit acasă.

La ora 5 am asistat la un examen de doctorat. Un coleg de al meu a reușit. Budapesta, 3 martie 1886²³.

Am fost la baie de dimineată apoi am venit la prînz unde a fost prezent și Viznecher.

Azi am învățat prea puțin. Trebuie să depun un efort mai mare, trebuie să depun un efort sporit. Budapesta, 9 martie 1886²⁴.

Ieri Petru Truția a vorbit în cauza noastră națională cu puțin efect. Truția nu e omul care ar putea înainta sfînta noastră cauză. Babeș a îmbătrînit și mulți rîvnesc la pierderea popularității sale atunci cînd ar trebui să ne iertăm erorile individuale unul altuia și să lucrăm umăr la umăr pentru salvarea naționalității noastre, fiind atacați de toată lumea. Rău faci domnule Mureșan cînd dai năvală asupra lui Slavici și rău faci domnule Slavici cînd dai năvală asupra lui Mețianu, Roman (Alexandru) Goldiș [viitorul episcop al Aradului între 1899—1902 — n.n.]

Aceștia sînt români buni ca și dumneata și rău facem cu toții cînd ne înstrăinăm unii de alții prin personalități uricioase. Lăsați și hoții din temniță căci avem lipsă de ei în lupta groaznică ce ni-o oferă dușmanii puternici ai naționalității noastre, a limbii noastre materne!

A încetați lupta cu dreptul în mîină, provocarea la simțul de dreptate, a început lupta cu focul și cu pumnul. Hands off!

¹⁹ Idem, p. 72.

²⁰ Idem, p. 73.

²¹ Idem, p. 73.

²² Idem, p. 73—74.

²³ Idem, p. 75.

²⁴ Idem, p. 78.

Noapte bună scumpă nație! Budapesta, 11 martie 1886²⁵.

M-am trezit la ora 6.30. Între 7—8 am citit în cafeneaua lui Micsek vorbirea lui M. Kogălniceanu, care a făcut o impresiune strașnică asupra tuturor. tinerilor de aici. Ungurii nu voiesc să știe de ea. S-a făcut drept aceea propunerea din partea mea și a lui Țepeneag să o traducem în ungurește, să o tipărim și să o trimitem prin toată țara [Ungaria și Transilvania — n.n.] ca să audă și ungurii odată un sunet al adevărului. Nu știu vom putea prea împlini... Budapesta, 12 martie 1886²⁶.

Înainte de amiază am învățat. După amiază am fost de la 2—4 la prelegerea lui Kerékgyártó. Seara am propus și învățat. Acum mai scriu o epistolă la Viorica, apoi mă culc și mai citesc cîta [puțin — n.n.] în pat.

Am convenit azi cu Telescu care vine din Viena spre a merge de paști acasă la Arad. Mi-a povestit despre Tuducescu că e cu totul delăsător. Om cu talent literar, dar debilitatea voinței sufletești îl va doborî. Îmi pare rău; speram că are să îmbogățească literatura română cu ceva umor, de care aștia lipsă avem. Că el a avut o vîină excelentă umoristică după cum m-am convins din cîteva [compoziții — n.n.] a lui care mi le citise pe cînd eram și eu voluntariu la Viena.

Se vede aceasta și de acolo că nu puteam vorbi cu el ca să nu zîmbesc mereu.

Telescu-mi povestește următoarea înțîmplare: Eu eram dator unui croitor din Viena cu vreo 10 fl[orini]. Tot la acela era și Tuducescu dator. În lunile trecute convine croitorul cu Tuducescu și-l întreabă: — „Domnule Tuducescu nu cumva știți D-vs. ceva despre domnul Goldiș? Îmi datorează încă o mică sumă. Dar el nu dă semn de viață. Această sumă ar putea să mi-o trimită” — „Dar știți D-vs. domnule maistru, această sumă o să v-o plătească dragul Dumnezeu fiindcă prietenul meu Goldiș este de mult mort. În cer puteți să cereți banii de la dînsul”. — „Nu mai spuneți!? Acest bărbat tînăr, a murit într-adevăr? N-a! Asta într-adevăr ar fi păcat”.

Cu aceasta el a plecat, a luat carnetul și mi-a șters numele și datoria făcînd deasupra mea o cruce. Eu încă voi căuta să-i plătesc banii cît mai curînd și să-i dovedesc șvabului de omenie că morții pot învia și înainte de termenul sfînteii scripturi. Budapesta, 12 martie 1886²⁷.

Am fost la cafeneaua Micsek și acolo am citit ziarul. După ora 10 am învățat.

După masă la ora 14.00 l-am ascultat pe [profesorul] Kerékgyártó și după ora 15 am dat examen la el din istoria modernă a Ungariei. Bătrînul a fost foarte mulțumit și m-a flatat spunîndu-mi: „Domnul Goldiș, ești pregătit ca întotdeauna”, după care am învățat la latină și i-am învățat pe copiii profesorului unde eram în gazdă. Doi colegi n-au luat examenul de drept. Acum mă culc dar mai înainte îi scriu Violei.

²⁵ Idem, p. 82—83. Rezultă cît de veche și puternică era detașarea lui de cultura și politica străină de neamul său.

²⁶ Idem, p. 84. Goldiș se referă la clasele exploatare reactionare maghiare și nu la poporul maghiar.

²⁷ Idem, p. 85—86.

Spre seară au fost pe la mine Deac și Aron. Budapesta, 13 martie 1886²⁸.

Dimineața am fost la cafenea, de unde ne-am dus cu Halic la croitor, unde ne-am comandat două rînduri de haine și un pardesiu cu 100 forinți. După masă m-am plimbat cu copiii pe care-i îngrijeam la profesor.

La ora 15 m-am dus la ședința societății „Petrul Maior” unde am ascultat prelegerea lui Vlaicu despre hîrțile de bani, bancnote, etc.

S-a iscat o dispută între dînsul și Tepeneag, Sîrbu și Dobrin, etc.

După ședință, la ora 6.30 [18.30] am venit acasă, am cinat și apoi m-am dus la Kammer, unde era strînsă [adunată — n.n.] tinerimea română pentru a discuta despre o serată muzicală-literară, care ar fi să se aranjeze încă în luna aceasta. A fost acolo și domnul Popovici, artist de la Opera din Viena, fiind în trecere către București.

A fost vorba să ia și el parte la concertul aranjat, dar fiindcă se întoarce din București prea tîrziu, s-a decis ca să aranjăm un concert fără dînsul.

S-a vorbit mult după datina românească. Am vorbit și eu accentuînd în contra părerii lui Suci, că terenul prezent nu e aplicat spre a putea atrage la petrecerea noastră și pe străini și așa să facem numai o petrecere pur românească. În urmă s-a ales un comitet de 12 membri între care sunt și eu.

De acolo, pe la orele 11 (23) ne-am dus la [cafeneaua] Micsek.

La 12 [24] apoi am venit acasă și m-am culcat. Budapesta, 14 martie 1886²⁹.

Azi dimineață m-am sculat la ora 7.30 fiind de ieri obosit. Am studiat pînă la 12. După amiază am fost la cafenea.

Azi a fost serbarea jubileului din 1848. 15 martie. Tinerimea universitară a aranjat o demonstrație mare. S-au văzut steaguri cu inscripțiunea „Éljen Kossuth Lajos”. Eu nu am participat. Alecsici a fost acolo. Budapesta, 15 martie 1886³⁰.

De la ora 8 am învățat metrica lui Horațiu. Între 14—15 am fost la prelegerea profesorului Kerékgyártó iar de la ora 15—16 la profesorul Balagy [sic!], după care am meditat copiii și am învățat apoi și eu. Budapesta, 16 martie 1886³¹.

Înainte de prînz am învățat. După masă am plimbat copiii iar seara am învățat din nou. Am mai fost la moară cu Feri să comandăm făină. Dl. m-a rugat să merg cu Feri. Marghit a alunecat și și-a scrîntit piciorul. Budapesta, 17 martie 1886³².

De la ora 9—12 am învățat, apoi pînă la 13 am dat meditații la copii. După masă am fost la cafenea, apoi la probă la croitor care m-a chemat pe sîmbătă seara. La ora 15 m-am dus la biblioteca universitară să ascult prelegerea lui Marcali [sic!], dar nici el și nici studenții n-au venit.

²⁸ Idem, p. 88. Goldiș citea la cafenea mai ales ziarele de sînga din imperiu. Viola este viitoarea lui soție. Ea va fi menționată în jurnal: Viola, Viorica, Vioricăi, cu inițiala V., și Vioara.

²⁹ Idem, p. 89—91. Goldiș era membru activ al societății „Petrul Maior” din Budapesta. La Viena a fost membru al societății „România jună”. Suci este viitorul organizator al adunării de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918.

³⁰ Idem, p. 91.

³¹ Idem, p. 92.

³² Idem, p. 92.

M-am întors acasă, am citit și am meditat copiii.

Azi am primit scrisoare de la scumpa mea și i-am și răspuns.

Anexez la ziua de azi acea știre din „Pesti Hirlep“, în care este vorba de prințul moștenitor și de Ardeal. Mai copiez aici o poezie satirică dintr-o revistă germană.

Toată ziua a plouat, frigul se menține, Domnul [gazda — n.n.] aprecia că iar începe frigul.

Nu mai vine primăvara, o aștept atât de mult. Budapesta, 18 martie 1886³³.

Între ora 8—12 am învățat, după care am meditat copiii. Între orele 14—16 l-am audiat pe profesorul Kerékgyártó.

Azi am căpătat de la taica epistolă în care-mi scrie că ei sunt cu toții sănătoși și că Ionuț fuge în patru picioare dintr-un loc în celălalt și că toți se bucură de el. Dacă vede pe taica fuge din toată puterea și se maracă [urcă — n.n.] la el pe cizme, ca să-l ieie în brațe.

Îmi scrie taica că în ziua de 3/15 martie ungurii au serbat și în Cermi o mare sărbătoare; el la rugarea lor le-au dat trecurile [sic!] bisericii noastre, ca să facă larmă cu ele. Pușcă unguri-n vânt, dar cu toate demonstrațiunile lor pe noi, unguri nu ne-or face. Apa trece pietrele rămân.

Am căpătat azi și de la unchiul Simion Cornea, preot în Răpsig o epistolă în care mă roagă să-i comunic ceva de prin bibliotecile de aici referitor la istoria comunei Răpsig sau a teritoriului aceuia.

M-a atras mult zicerea lui Széchenyi [sic!] care mi-am amintit-o: „Înainte de toate am ajuns la concluzia că omul cinstit n-are voie să asculte de vorbele lumii. Foarte adevărat, virtutea cea mai mare este să fii om de omenie, fără muzică, fără gălăgie. Ce păcat că omul este om“. Azi am citit cuvântul președintelui, arhiepiscopului Simon, rostit la deschiderea asociației „Sfântul Ștefan“. A fost o cuvântare splendidă. Budapesta, 19 martie 1886³⁴.

După masă am mers la plimbare pe malul Dunării și m-am uitat la vapoarele ce mergeau în sus și în jos. Vremea a fost frumoasă.

M-a durut inima văzându-i pe săracii hamați care din zori și pînă-n seară cară la saci și nu primesc nici măcar atîta ca să se sature.

Doamne, Doamne, ce egoistă e lumea și ce imperfectă este.

Alta ar trebui să fie lumea. Budapesta, 20 martie 1886³⁵.

Am fost la plimbare cu copiii. Croitorul mi-a adus hainele acasă dar pardisiul l-am dat înapoi să-l refacă. Mai trebuie să-i dau 50 forinți. Am primit scrisoare de la Viola, îi răspund și mă culc.

Am observat că mă simt mai bine dacă nu beau vin. Doar de fumat să mă pot lăsa. Budapesta, 21 martie 1886³⁶.

Între 8—12 am studiat. A fost la mine Deac și am tradus „Odele lui Horațiu“. După masă am fost la cursuri, am meditat copiii și apoi am învățat.

Nu știu dacă aș fi greșit cu ceva. Budapesta, 22 martie 1886³⁷.

³³ Idem, p. 93—95.

³⁴ Idem, p. 96—98. Ionuț este fiul surorii lui Vasile Goldiș, Elena, căsătorită cu Vasile Jurca în comuna Cermi, unde era cu parohia și tatăl său.

³⁵ Idem, p. 99.

³⁶ Idem, p. 100.

³⁷ Idem, p. 101.

Între 7—8 am fost la cafenea. După 8 am citit. După masă am fost la Societatea „Petru Maior” ca să discutăm despre concert. Sînt foarte scumpe sălile. Dar totuși îl vom ține. Budapesta, 23 martie 1886³⁸.

Azi nu mi s-a înîmplat nimic de însemnat. Dimineața am fost de la 8—10 la Fejérpataky apoi de la ora 10 am studiat acasă. După amiază am fost cu pruncii la preumblare și apoi am citit scrierea lui Jókai: „Milyenek a nők?”. Budapesta, 27 martie 1886³⁹.

Azi am tradus „Oda lui Horațiu” și am fost la societatea „Petru Maior”. Oameni leneși, spiritul tîmpit. Cauza e că nu știe nici măcar unul perfect românește. Dar e și greu de a ști. Tot omul își formează după gustul său cuvinte din latină. Asta e o procedură cu totul rea și foarte periculoasă pentru limba română.

Latinismul ne strică frumusețea și originalitatea limbii. Unde ești Vörösmarty românesc, ca să ne dai o limbă originală și perfectă?

În Slavici am mare speranță, el vorbește și scrie mai frumos românește dintre toți românii ce trăiesc azi. Budapesta, 28 martie 1886⁴⁰.

Azi dimineață am trimis răspuns la consistoriu și la comanda militară.

După amiază am fost la preumblare, apoi am învățat cîta [puțin — n.n.]

Am fost de la ora 5—7 la ședința [societății] „Petru Maior”. Seara acasă. Budapesta, 29 martie 1886⁴¹.

Azi dimineață m-am sculat la ora 6,45, apoi de la 7.30 la 8.30 m-am preumblat pînă afară din oraș, unde miliția face exerciții. M-a picat foarte bine. Am luat și o doză de „Seidlity-Pulver” deoarece azi noapte am avut durere de cap. De la 8.30—12.00 am învățat. După amiază am fost la prelegere la Kerékgyártó și Ballagi. Seara am studiat. Azi am primit epistolă de la Viorica, i-am scris deloc napoi. Budapesta, 30 martie 1886⁴².

Mîine va fi concertul societății „Petru Maior”. Budapesta 1 aprilie 1886⁴³.

Am fost la profesor ca să mă examineze mai devreme ca să pot pleca în armată. Budapesta, 2 aprilie 1886⁴⁴.

Notițele aceste le scriu luni dimineața. Sîmbătă adeva am avut concertul împreună cu danș și așa de la 7.30 am fost acolo pînă dimineața la 5.30. Petrecerea a succes moralmente foarte bine, dar materialmente este vreo 30—40 fl(orini) deficit, ce avem să plătim noi, organizatorii. M-am petrecut foarte bine cu d-șoara Emilia Hațiegan, nepoata alu Marienescu. Nu e frumoasă nici decît, dar e foarte plăcută. Budapesta, 3 aprilie 1886⁴⁵.

Azi am dormit pînă la 8.30. Apoi m-am sculat și m-am dus la preumblare ca să mă răzbun [...]. După amiază de la 2.30—6.30 am fost cu pruncii pe muntele Gellért; era lume multă acolo, aerul plăcut, păcat că nu este nici o restaurație [sic!], i-ar merge bine acuma în primăvară. Sîmbătă am trimis epistolă Vioricei. Seara m-am culcat de timpuriu. Budapesta, 4 aprilie 1886⁴⁶.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Idem, p. 105.

⁴⁰ Idem, p. 105—106.

⁴¹ Idem, p. 106.

⁴² Idem, p. 107.

⁴³ Idem, p. 108.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Idem, p. 108—109.

⁴⁶ Idem, p. 110—111.

Dimineața am studiat, dar n-a mers bine, deoarece m-am simțit încă foarte oboșit. Ceva însemnat nu mi s-a întâmplat. Budapesta, 5 aprilie 1886⁴⁷.

Dimineața de la 8—12 am studiat, apoi după amiază la prelegere, seara m-am culcat de timpuriu. Am durere de cap. Timpul e minunat de frumos. Budapesta, 6 aprilie 1886⁴⁸.

Dimineața de la 8—9 am învățat acasă; apoi de la 9—11 am fost în biblioteca muzeului, unde am citit de la Bartal: „Latin és Görög Hangtan”.

E interesant pentru omul de specialitate, dar totuși cam sec. După amiază de la 13.30—14.30 am fost la preumblare cu copiii. Apoi am studiat acasă. după ce am fost și la Kerékgyártó la prelegere. Azi am epistolă de la taica, scrie că acasă nu stau lucrurile rău. Azi mai toată ziua a plouat, după amiază un vânt puternic și rece. Azi scriu încă taichii și lui Emil epistolă, apoi mă culc. Budapesta, 7 aprilie 1886⁴⁹.

Azi duminică, la 11 aprilie, scriu continuare; ceva de însemnat nici nu mi s-a întâmplat. Am învățat regulat și am trimis câteva epistole. Budapesta, 11 aprilie 1886⁵⁰.

Nimic nou. Mă scol regulat. Umblu la prelegere regulat. Azi am fost la scăldă [baie sau strand — n.n.] până la ora 9; apoi m-am ras. Am trimis epistolă la V[iorica]. Acu învăț istoria lui Lipot I. (1657—1705). Budapesta, 14 aprilie 1886⁵¹.

De acum înainte mă scol la ora 6 dimineața. Până la ora 8 am să fiu la cafenea, [de la] 8—12 am să studiez. Am fost la comisariat ca să mă ia la batalionul 44, fiindcă e mai aproape de mine.

Am fost la muzeu și am citit niște documente. Budapesta, 15 aprilie 1886⁵².

Am scris azi un articol împotriva cărții lui Frary și cu asta a trecut ziua. Budapesta, 19 aprilie 1886⁵³.

Sunt deja 8 zile de când nu am mai scris nimic în ziar [jurnal]. A fost săptămâna patimilor a D-lui nostru Isus Christos. Pe de o parte am fost ocupat cu studiul, pe de altă parte cauza nescrierii a fost lenea.

În săptămâna trecută am primit și trimis epistole.

Paștile (25 aprilie) le-am serbat în pace și sănătos cu bucurie. Timpul a fost minunat de frumos. La paști, dimineața am fost la biserică. Liturghia a fost românește. D-nul Antal încă, luni, nainte de paști a călătorit de acasă la Peci. Azi d-na, a sosit. Azi am auzit că doamna buleandră [femeie stricată — n.n.] și azi toată ziua a fost după amiază la drăguțu său care numai azi dimineața a sosit din provincie. Oare cu ce suflet poate accepta pe bărbatul său? Și are 3 feciori și o fată. Iartă-i doamne că nu știu ce fac.

⁴⁷ Idem, p. 111.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Idem, p. 111—112.

⁵⁰ Idem, p. 112.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Idem, p. 113. De la această dată. Goldiș se pregătește intens pentru examenul de licență, acordând mai multe ore pentru studiu; de dimineața de la ora șase până seara târziu.

⁵³ Idem, p. 115.

Azi dimineată am studiat. După amiază am fost pe muntele Gellért cu copiii, am dus cu mine notițele și acolo am studiat. Am căpătat de la Kerékgyártó mai multe notițe din istoria izvoarelor istorice ungurești.

Mîine capăt altele.

Timpul e foarte frumos; eu sănătos și voios, numai bunul Dumnezeu să-mi ajute a putea depune examenul special.

Am primit concesiunea de a putea servi la Regimentul 44 (Albrecht), în cazarma de pe strada [...] care este aproape de mine. Pe Paști am căpătat de la domnul [Antal — n.n.] un ban de 5 fl[orini], de la buleandra de doamnă am căpătat 3 perechi de ismene, 12 gulere și 6 perechi de manșete. Mer-ci! Imi pare că a fost azi pe muntele Gellért și Emilia Hațiegan. Budapesta, 27 aprilie 1886⁵⁴.

Azi dimineată am fost cu copiii pe așa numitul „Vérmező“, unde împăratul Francisc-Iosif I a adus toate trupele aici. A bătur un vînt mare, de ne-am umplut cu toți de praf. După amiază am mai citit una alta. A fost Alexici la mine. Am primit de la V[iorica] epistolă, i-am scris de loc napoi. Budapesta, 28 aprilie 1886⁵⁵.

Sînt bolnăvicios, mă doare peste tot, mie frică de moarte. Doamne iartă-mă că sînt tare păcătos. Budapesta, 3 mai 1886⁵⁶.

M-am sculat la ora 10. Sînt bolnav. Am primit scrisoare de la mama Violei. Mă roagă să mă tratez. Budapesta, 7 mai 1886⁵⁷.

Azi am fost afară la spitalul militar, dar nu am căpătat testimoniul că sum [sunt] morbus [bolnav — n.n.]. Au zis să mă duc la Platzkommando.

Azi primii epistolă de la V[iorica] în care-mi scrie și aceia că bietul Alessandru Tuducescu, universitar în Viena, alaltăieri, a murit acolo la părinții sei. Tată-seu a fost învățătoriu.

Mi-a fost amic bun și cruda moarte l-a răpit dintre noi prea tînăr. A fost copil de mare speranță și națiunea română pierde în el un fiu deștept și devotat cauzei naționale.

Odihnește în pace scumpe suflet, bunul Dumnezeu să-ți răsplătească dincolo de mormînt, ceea ce n-ai ajuns dincoace.

O, doamne, dă-mi sănătate căci mă tem să nu ajung și eu prea de cu grabă în mormînt. Am încă de a face una alta aici.

Dintre amicii tinerețelor mele Trandafir, Schorschmidt, Tuducescu sunt morți, toți din cauza lipsei materiale. Tuducescu în Viena odată trei zile nu a avut ce mânca. Înainte de asta cu vreo lună am uitat despre moartea mea. Acum sărmanul el întru adevăr e mort. Fie-i țărîna ușoară și memoria binecuvîntată. Budapesta, 9 mai 1886⁵⁸.

Azi primii epistolă de la V[iorica] în care-mi scrie că nu Tuducescu Sandu, ci frate-său preparandul a murit. Tableaux.

Eu am și trimis deja o epistolă de condoleanță lui Tata Tuducescu.

Azi a fost la mine înainte de amiază Meyer și Berecz și ne-am înțeles, că cine ce fel de cărți va duce cu sine la examenul scripturistic. Mai deu-

⁵⁴ Idem, p. 115—117.

⁵⁵ Idem, p. 117—118.

⁵⁶ Idem, p. 118.

⁵⁷ Idem, p. 123.

⁵⁸ Idem, p. 123—124.

năzi primii epistolă și de la taica, unde-mi scrie că ei cu toții sunt sănătoși și că au mare bucurie de Ionuț, care acum începe să umb'le. Barem atîta bucurie să aibă și ei, iubiții mei părinți, căci altcum viața lor e foarte unisonă.

Au sîmbătă, în 15 mai avem scripturistica [...] din special și apoi săptămîna viitoare examenul. Budapesta, 12 mai 1886⁵⁹.

În sfîrșit sînt gata, slavă domnului. Sîmbătă 15 l.c. am lucrat de dimineață de la 9—5 după amiază la cele două lucrări de istorie. Tema am primit-o din istoria lumii: „Demonstrarea detaliată a factorilor culturii elene”. Am lucrat la această pînă la ora 1 după amiază, cînd mi s-a dat tema din istoria maghiară: „Cum s-a dezvoltat viața publică în Ungaria în timpul lui Ferdinand al V-lea pînă la proclamarea legilor din 1848”.

În această după amiază am lucrat pînă la patru și jumătate, venindu-mi însă rău, a trebuit să las lucrarea baltă și să vin acasă cu trăsura. Duminică (în 16 mai), la 9 dimineața am lucrat pînă la 3.30 după masă, iar la latină am primit elegia scrisă de Propertius: „La moartea lui Paetus”. În introducerea latinească trebuia să se descrie activitatea literară a lui Propertius. La sfîrșit trebuiau explicate rîndurile subliniate.

Mi-a fost teamă că lucrarea din istoria maghiară va ieși proastă dar Kerekgyártó, în timpul examinării s-a aplecat spre mine și mi-a spus: „Degeaba v-ați scuzat, lucrarea este bună. Numai că ați uitat să faceți aprecieri asupra legilor privind limba maghiară”.

Lucrarea la latină era de asemenea bună. Iar cea referitoare la istoria universală profesorul examinator mi-a arătat-o la sfîrșitul examenului fiind scrisă pe ea: „lucrare lăudabilă scrisă într-o concepție excepțională și cu mare ușurință”.

Mai înainte am dat examenul oral la latină. În ordinea alfabetică eu am fost ultimul. Bartal mi-a pus următoarele întrebări: „Care este deosebirea între rădăcină și radicalul cuvîntului?”; „Ce este analiza morfologică și sintactică?”; „Cîte rădăcini de perfect sînt în latină?”; „Traducere din Aeneis, cartea a 4-a de Vergiliul: „Diserat ille patrii magni parere parabat imperium”.

Am răspuns excelent fără nici o greșeală la toate întrebările, traducerea am făcut-o fără nici o greșeală. Bartal era foarte mulțumit. După aceea am dat examen la istoria maghiară. Întrebările: 1. „Izvoarele lui Mátyás”, puține am știut, 2. „Situația limbii maghiare în epoca Arpazilor”, asta am știut, 3. „Ulászló al II-lea”, asta am știut oarecum, 4. „Iosif al II-lea”, asta am știut-o mai bine.

Bătrînul Kerekgyártó mi-a spus-o la sfîrșit: „Ai mers bine, dar putea să meargă și mai bine”.

La sfîrșit la istoria universală m-a examinat Chervan. Întrebări: 1. „Cosmogonia antică”; 2. „Spațiul istoriei în Evul mediu”; 3. „Cursul expansiunii arabe și granițele ei”; 4. „Situația creștinătății în Europa occidentală în sec. al 15-lea”; 5. „Sinodul de la Trident”; 6. „Etapale revoluției franceze”. La toate acestea am răspuns frumos.

⁵⁹ Idem, p. 125—126.

Examenul a început la ora 3 d.m. și Bartal a anunțat la ora 7 rezultatul. Al meu a fost cel mai bun. La fel din materiile principale ca și din cele secundare: meritoriu. Rare ori m-am bucurat în viață așa ca acum.

Pare-se că am câștigat simpatia lui Bartal. A doua zi întâmplător m-am întâlnit cu el pe stradă. Îl salut și vreau să merg mai departe, dar el se întoarce și îmi spune pe nume: „Domnule Goldiș, nu ai fi dispus să veniți la anul, la noi, să predați la școala de aplicație?” Firește că am răspuns cu da și l-am rugat să mă susțină. La care el a răspuns doar atât: „cereți numai”. Deci la anul voi veni la Budapesta la școala de aplicație. Voi primi 300 forinți pe 10 luni. Pe lângă asta mâncare și cazare gratuit și o plată suplimentară de cel puțin 20 forinți lunar. Mai mult nici n-aș putea dori.

Am telegrafiat la părinți rezultatul examenelor, i-am scris Violei și lui Emil.

De mine sînt soldat pentru patru săptămîni la batalionul 44 Albrecht. După aceasta mă voi duce acasă cîteva săptămîni și din nou la Budapesta. La anul cu ajutorul Domnului, doctoratul și diploma de profesor. Budapesta, 21 mai 1886⁶⁰.

De cînd n-am mai scris s-au întîmplat multe. Nu degeaba mi-a fost frică că n-am să rezist cu boala la armată. După 11 zile mi-a venit foarte rău. N-am știut de mine. A venit doctorul și m-a avertizat că pot face aprindere de plămîni.

Peste 5 zile m-am sîsculat din pat și m-am dus la profesorul Bartal cu cererea solicitîndu-l să-mi spună și condițiile pentru anul viitor. El m-a trimis imediat la groful Kornis, strada Sugár nr. 124, dar groful a călătorit chiar în aceeași zi. I-am scris și acum aștept răspunsul.

Ieri i-am scris profesorului Marcali [sic!] în problema condiției (acei 20 forinți pe lună pe care i-aș putea primi în plus), și cred că planul meu, la anul va reuși [...]

Ieri în problema Ianszki a fost bucluc mare. Un om a fost omorît de polițiști. Mai mulți au fost răniți. Toată treaba au făcut-o ziaristii [...] O cenzură dreaptă din partea organelor de stat este neapărat necesară. Morala o distrug ziarele în acest hal [...] Și presa din Ungaria, toată e pe mîna [speculanților — n.n.]. Dacă în Europa n-ar fi [...] [aceștia — n.n.] ne-am împăca cu mult mai bine. Budapesta, 7 iunie 1886⁶¹.

Am fost la universitate, dar a fost închis. De acolo am plecat la strand unde am citit în presă despre buclucul cu cel omorît de polițiști. Au fost răniți mai mulți polițiști. Semne proaste: Problema muncitorească! Socialismul! Budapesta, 9 iunie 1886⁶².

⁶⁰ Idem, p. 126—131. Rezultă că Vasile Goldiș și-a terminat studiile în vara anului 1886. Tot acum i se face propunerea de a accepta numirea lui la liceul de aplicație din Budapesta. Unii istorici afirmă greșit că Vasile Goldiș și-a terminat studiile în 1885, iar în 1886 ar fi obținut numirea de profesor la liceul de aplicație din Budapesta.

⁶¹ Idem, p. 131—133. Goldiș manifestă interes față de propunerea profesorului Bartal privitoare la numirea lui în funcția de profesor la liceul de aplicație începînd cu toamna anului 1886.

⁶² Idem, p. 134—135. Reținem interesul lui Goldiș pentru agitațiile muncitorești din imperiu.

Am citit cartea intitulată „Teoria tragediei“, distinsă de societatea de literatură maghiară cu un premiu de 50 forinți aur, un roman istoric despre Rákóczi și o carte tradusă din engleză despre „Istoria dezvoltării orașelor din Ungaria“.

Iar au fost demonstrații în oraș. Poliția a luat în jur de 700 înși. Abia aștept să merg la țară și Viola mă așteaptă. Nu mai am chef de citit. Budapesta, 11 iunie 1886⁶³.

Azi am primit înștiințarea că sînt scutit de armată (fiind bolnav). Mîine plec acasă. La 15 iunie voi fi la Cermei. Budapesta, 14 iunie 1886⁶⁴.

De o lună sunt la țară. Am fost la Viola de nenumărate ori. Cermei, 15 iulie 1886⁶⁵.

Sunt din nou la Budapesta. Am plecat din Cermei în 31 august cu trenul din Arad. Am umblat foarte mult să găsesc unde să mă pot așeza, fiindcă profesorul Antal Gyula nu a vrut să mă mai găzduiască. În 2 septembrie l-am căutat pe groful Kornîș în legătură cu numirea mea la școală de aplicație, promisă de Bartal. Groful Kornîș m-a poftit acasă la el, și, după ce m-a studiat din priviri, mi-a spus pe un ton politic: „Știți, numirea dumneavoastră la școală de aplicație nu este o problemă, dar implică devoțiunea totală față de cauza sfîntă a Ungariei“. A ținut să-mi amintească de toate avantajele, în plus posibilitatea să-mi iau doctoratul și să devin cu timpul secretar prezidențial. Eu i-am spus că trebuie să mă mai gîndesc și voi reveni după amiază cu răspunsul. Dar eu nu m-am mai dus, fiindcă nu-mi trădez scumpa mea nație și nici legea strămoșească. Mi-am dat seama că groful Kornîș vrea să-mi întindă o cursă. Dar nu s-a născut încă acela care să-mi poată cumpăra cugetul. Voi pleca din Buda, dar voi reveni și voi face totul ca de aici să rostesc răspicat dorința nației mele. Sărmana mea nație, multe nedreptăți mai ai încă de suferit.

Tot din Buda am citit despre un concurs pentru postul de profesor de limba maghiară și cea română de la Institutul pedagogico-teologic de la Caransebeș. M-am hotărît să plec acolo. Îmi pare bine că n-am acceptat să rămîn printre străini. Neamul meu are mare nevoie de mine și eu vreau să fiu la înălțimea veacului ce vine. Doamne dă să împlinesc această misie. Budapesta, 6 septembrie 1886⁶⁶.

Sînt cîteva luni, de cînd am întrerupt ziarul [jurnalul — n.n.] acesta. Cauzele întreruperii acesteia sînt mai multe. După ce am mers de acasă în 31 august s.t.n. la Pesta (fiind mai înainte cîteva zile la Lipova) acolo pînă ce m-am așezat nu m-a mai venit la socoteală să duc ziarul mai departe. Apoi am citit concursul pentru postul de profesor de limba maghiară și cea română la Institutul pedagogico-teologic din Caransebeș. M-am hotărît a

⁶³ Idem, p. 136—137.

⁶⁴ Idem, p. 138.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Idem, p. 139. Goldiș refuză numirea sa, în calitate de profesor, la liceul de aplicație din Budapesta din motive lesne de înțeles. În toamna anului 1886 el pleacă la Caransebeș ocupînd prin concurs postul de profesor la Preparandie. Facem această precizare, deoarece în unele lucrări Goldiș este menționat în mod greșit că a funcționat în 1886 ca profesor la liceul de aplicație din Budapesta.

recurge și în 8 septembrie st.n. am și căpătat denumirea de profesor. M-am dus acasă și la Viorica pe câteva zile apoi am venit înapoi. În 20 septembrie st.n. am ajuns la Caransebeș. Îmi place aici. Sunt profesor de clasă în cursul I și am de toate 23 de ore. Foarte mult. De când sunt aici, am trimis spre acoperirea datoriilor mele 85 fl.: am spersat puțin, nu am cruțat așa cum ar fi trebuit. Am spersat poate pe nimicuri, în două săptămâni mai mult cu 7 fl. Asta nu e economisire. Caransebeș, 27 octombrie 1886⁶⁷.

[...] Zilele trec ca vîntul. Sunt foarte ocupat, încît într-adevăr nu-mi pot dura timp pentru a mai nota ceva în ziar. La școală mai în toată zi cinci ore. Apoi am studiat „Geschichte der Philosophie” de Schwengler. Pe lângă toată presupunerea nu pot să nu am în toată ziua vreo 2 ore în violină. Mai cu societatea de ajutorare a pedagogilor, mai cu nuvela „Cum am pățit eu în pește” (care să o citesc în serată în miercurea viitoare), mai cu versul pentru anul nou la aria lui Bârsan [...]. Trebuie să-mi caut apoi și cîta distragere în societate pentru ca să nu mi se prea îngreioieze spiritul. Caransebeș, 27 noiembrie 1886⁶⁸.

E o viață grozav de blăstămată aceea de profesor. Pe zi cite 5 ore. Apoi, mai învață, mai lucrează ceva. Mizerie. Eri, am citit în Casină nuvela (dacă merită acest nume) intitulată „Cum am pățit eu în pește”. Un fleac. Dar a trebuit să o fac din considerații sociale. Am și cîntat cu Bârsan din Vioară câteva piese [...]. Azi am discutat în consorțul nostru de mîncare cu Dr. [în teologie — n.n.] Popovici despre știință. E grozav de sedus de teoriile nebunești ale universităților [...]. Tot atît de puțin știe el despre Dumnezeu, că Dumnezeu nu este obiect de știință, și dacă ar fi după părerea doctorului atunci numai doctorii în teologie ar fi creștini. Este deja de mult constatat că credința nu este știință și nici nu este obiect de știință... Religiuinea nu este și nici nu este bine să fie știință...

Îmi aduc aminte din istoria literaturii române că în școlile fanarioilor se propune limba română în o gramatică de trei tomuri și studiau la ea 20 de ani. Învățați pe teologi liturghia și celelalte servicii bisericești scurtîndu-le, învățați-i să scrie și să cetească bine românește, computul, statutul organic, drepturile și datoriile civile, măiestria de a trăi și lăsați la o parte nărodenele de teorii că ne înecăm în ele. Nu scrieți cărți ci dezvoltăți pe cale naturală mintea naturală a omului, care a căpătat-o de la Dumnezeu și dați valbii teoriile căpătate de la nemți. Religiuinea să fie: munca. Știința cea mai adevărată este: a ști trăi. Asta este natura, Caransebeș, 11 decembrie 1886⁶⁹.

⁶⁷ Idem, p. 140—141.

⁶⁸ Idem, p. 141—142. La Caransebeș Goldiș va desfășura o bogată activitate didactică și extrașcolară. Tot aici își va preschimba dotarea culturală și cea spirituală odată cu lepădarea numelui de Ladislau, așa cum fusese trecut arbitrar în matricolele școlilor străine care practicau din oficiu această metodă de înstrăinare, redevenind Vasile, după cum a fost botezat la 13 noiembrie 1862 de către bunicul său, Teodor Goldiș, în satul Mocirla din județul Arad.

⁶⁹ Idem, p. 145—150. Interesant de observat este faptul că profesorul Goldiș depune eforturi sporite nu numai pentru pregătirea lui profesională, ci și pentru îmbunătățirea procesului de învățămînt. Dezbateri aprinse au loc pe marginea programelor școlare supraincărcate, inutilitatea disciplinelor cu caracter religios. El crede că elevii trebuie orientați

Pe de o parte, sînt ziua prea ocupat, seara apoi fiind că am durere de șale, nu prea pot să stau sus... În lunile trecute, am studiat psihologia și logica lui Pauer. Acum, mă apuc de pedagogie. Zilele trec ca vîntul în lucru pentru existență, în durere sfîșietoare pentru biata nație, în dorul de mîndră și cu durere în șale [...] Joia trecută sfîrșind cu examenele am fost toți profesorii la episcopul la prînz. S-a vorbit mult. Între altele ne-a povestit bătrînul Popazu despre înființarea școlilor din Brașov. Cînd a înființat cu mare greutate școlile normale, nu îi venea nimeni la școală. Bătrînul era amic bun cu un anume Dyck, care era căpitanul. Se plînge către acesta despre nevenirea copiilor la școală. „Lasă că ți-i aduc eu!” — Apoi [...] aduce pe vreo 30 de părinți în mijlocul piațului, îi pune pe deres [calul bălan — n.n.] și puf cu 25 în fundoi la ei. Lumea se minuna și se întreba, ce păcatul naibii vor fi făcînd bieții trocari de este silită partea inespriabilă a trupului lor să vină în o nu prea măgulitoare și prea aproape cunoștință cu vergeaua pandurului orășenesc. „Nu-și trimit copiii la școală” — a fost răspunsul. A treia zi se îmbulzeau copiii la școală — deoarece românul era convins, că școala e lucru foarte folositor.

Ne-a povestit mai multe despre fondarea gimnaziului de acolo — dar despre aceasta altă dată.

M-am cam necăjit pentru articolul lui Slavici despre bietul George Alexici și dr. V[incențiu] Babeș. Pinciu este preocupat de direcția tribunștilor, dar mie nu știu cum nu-mi prea place naționalismul acesta prea îngîmfat. Parcă nu mai este în țara aceasta om de omenie afară de Ioan Slavici. Vor fi avînd toți oamenii greșelile lor omenesti, dar fie ori și cum, a măscării pe toți românii cu oarecare nume produce numai o dezbinare foarte stricăcioasă între noi. Tot așa amărit am fost și joi, cînd Olariu și Dragalina criticau cu dispreț „Familia” lui Vulcan. Cică nu corespunde cerințelor moderne. Sînt nervos de cîte ori aud cuvîntul „modern” și poate aceasta m-a sedus de m-am exprimat prea aspru față cu Olariu, care este un om foarte cinstit, dar e prea sedus de frazele privitoare la cultură ale nemților. Dumnezeu să ferească pe români de cultura așa mare și să-i redea lui legea sa strămoșească, ca să se poată ruga din inimă curată [...] Acum mă culc și mai citesc puțin în pat. Ar trebui să duc regulat ziarul ca să mă mai deprind cu scrierea limbii maicii. Caransebeș, 28 februarie 1887⁷⁰.

În 29 august st.n. (luni) la 12 ore și 1/2 m-am cununat cu iubita mea soție Vioara la Lipova, în biserica greco-orientală deacolo. După ce iubita mea a fost trecută de la rom[ano-] catolici la legea noastră. Actul cununiei l-a săvîrșit protopopul Lipovei d. Voicu Hamsea, iar nănaș a fost domnul

spre activități practice, legate de necesitățile românești. De asemenea, el afirmă că elevii nu trebuie „împuiați” cu dogme religioase „care viciază sufletul lor tînăr”. Elevii trebuie învățați cum să trăiască, cum să devină buni gospodari. Interesantă ni se pare și afirmația despre natura religiei: „Religiunea nu este și nici nu este bine să fie știință” (p. 148). În *Mitropolia Banatului*, XVII, 1967, nr. 10—12, p. 704, Virgil Molin amintește greșit de „nuvela” umoristică a lui Vasile Goldiș, citată la „Casina română”. După cum se poate vedea, titlul nuvelei nu este „Ce-a pățit Varlaam cînd a umblat în peșit”, cum afirmă Virgil Molin, ci „Cum am pățit eu în peșite”, notată în jurnal de Vasile Goldiș.

⁷⁰ Idem, p. 150—154. Aduce o aspră critică la adresa compatrioților săi cu înclinații spre dezbinare și gilceavă. Este mereu preocupat de întărirea și dezvoltarea culturii naționale și ferire ei de influențele „negative” din afară. Se străduiește și depune efort pentru „ca să mai deprind cu scrierea limbii maicii”.

protopop al Radnei Vasile Beleş și soția lui. La cununie au fost de față și părinții mei din Cermei. Caransebeș, 25 septembrie 1887⁷¹.

„Un gând îmi frământă cre(ie)rrii

Cheia lumii s-o ghicesc. Caransebeș, 1887 [fără dată]⁷².

VASILE GOLDIȘ' JUGENDTAGEBUCH

(Zusammenfassung)

Der Verfasser schildert mit wenigen unwesentlichen Auslassungen das Jugendtagebuch von Vasile Goldiș, das den Titel trägt: „Goldiș László, Jegyzetek, 1880 (VII. osztály)“, übersetzt: „Goldiș Vasile, Aufzeichnungen, 1880, VII. Lyzealklasse“.

Das Tagebuch beinhaltet bedeutende Aufzeichnungen aus dem letzten Lyzeumsjahr, 1880—1881, aus den Jahren des Hochschulstudiums, 1881—1886, sowie aus den ersten drei Jahren seiner Lehrerlaufbahn in Karansebesch, 1886—1888. Sie bestehen aus Aufzeichnungen persönlichen Charakters, Nachrichten aus den sozial-politischen Geschehen der Zeit, philosophische Überlegungen sowie Meldungen aus seiner Tätigkeit innerhalb der Studentenvereinigungen „România jună“ (Jungrumänien) in Wien und „Petru Maior“ in Budapest. Interesse erwecken vor allem seine Aufzeichnungen über die Arbeiterbewegung in Österreich-Ungarn, über die politischen Kundgebungen der Arbeiterklasse sowie jene über seine berufliche und gemeinnützige Tätigkeit in Karansebesch.

Das Tagebuch ist eine Erstveröffentlichung und erscheint in der Betreuung Gheorghe Șora.

⁷¹ Idem, p. 157—158. Aici se termină însemnările cu caracter de jurnal. Vioara era Anyos Viola, pictoriță talentată și profesoară de pian, fiica „solgăbirăului” din Lipova. Căsnicia cu dinsa a durat numai pînă în anul 1902, mai ales din cauza inadapării ei la climatul vieții politice românești de la care Vasile Goldiș nu înțelegea să facă nici un fel de abdicare. În același an, el s-a recăsătorit cu Elena Luțai (1882—1963), o tînără și fermecătoare învățătoare din comuna Pecica, județul Arad, alături de care și-a petrecut tot restul vieții.

⁷² Idem, p. 293. Această notație apare izolată față de restul jurnalului și reflectă preocuparea pentru descoperirea legilor care guvernează natura și societatea și a sensului vieții.